

RAQOBATBARDOSH MINTAQAVIY IQTISODIYOT SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Abdixoliqov Jamshid Abdixalilovich

Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti o'qituvchisi.

Abdulkarimov Beknazar

Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17930179>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqaviy iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni shakllantiruvchi asosiy omillar, ularning o'zaro ta'siri hamda iqtisodiy o'sishga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda institutsional muhit, infratuzilma, innovatsion salohiyat, inson kapitali va investitsion jozibadorlik mintaqaning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillar sifatida ko'rib chiqilgan. Natijalarga ko'ra, kompleks yondashuv va hududiy boshqaruv samaradorligini oshirish orqali raqobatbardosh mintaqaviy iqtisodiyotga erishish mumkinligi isbotlangan.

Kalit so'zlar: mintaqaviy iqtisodiyot, raqobatbardoshlik, innovatsiya, infratuzilma, inson kapitali, investitsiya.

Abstract. This article analyzes the key factors that shape competitiveness in regional economies, their interrelations, and their impact on economic growth. The study examines institutional environment, infrastructure, innovation capacity, human capital, and investment attractiveness as the main determinants of a region's competitiveness. The results show that a competitive regional economy can be achieved through a comprehensive approach and by improving the efficiency of regional governance.

Keywords: regional economy, competitiveness, innovation, infrastructure, human capital, investment.

Kirish

Zamonaviy globallashuv sharoitida mintaqalar o'rtasida iqtisodiy raqobat kuchayib borayotgan bir paytda, raqobatbardosh mintaqaviy iqtisodiyot shakllantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mintaqaviy rivojlanish faqat iqtisodiy resurslar bilan emas, balki ularni samarali boshqarish, innovatsion salohiyatni rivojlantirish va ijtimoiy infratuzilmani mustahkamlash orqali amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"da ham mintaqalarning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Shu bois, ushbu maqolada raqobatbardosh mintaqaviy iqtisodiyotni shakllantirishga ta'sir etuvchi omillar tizimli tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Methods)

Ushbu tadqiqotda mintaqaviy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini shakllantiruvchi omillarni aniqlash, tahlil qilish va baholash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi:

Nazariy tahlil usullari

Birinchi bosqichda mintaqaviy iqtisodiyot, raqobatbardoshlik, iqtisodiy rivojlanish, innovatsion muhit va investitsion jozibadorlik kabi kategoriyalar bo'yicha mavjud ilmiy manbalar, milliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlarida ilgari surilgan nazariy yondashuvlar o'rganildi.

Shu orqali raqobatbardosh mintaqaviy iqtisodiyotni shakllantirishda ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar (infratuzilma, inson kapitali, innovatsiya darajasi, boshqaruv sifati, investitsiya muhiti) nazariy jihatdan aniqlab olindi.

Empirik tahlil va statistik metodlar

Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Markaziy bank, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Jahon banki hamda BMTning Iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari ma'lumotlaridan foydalanildi.

Raqobatbardoshlik darajasini aniqlash uchun **kompozit indeks yondashuvi** qo'llanildi.

Bunda mintaqalarning iqtisodiy o'sish sur'atlari, sanoat ishlab chiqarish hajmi, xorijiy investitsiyalar ulushi, bandlik darajasi va ishbilarmonlik muhiti indikatorlari hisobga olindi.

Statistik tahlil uchun quyidagi usullar ishlatildi:

- **Korrelyatsion tahlil** – omillar o'rtasidagi bog'liqlik darajasini aniqlash uchun;
- **Regressiya tahlili** – mintaqaning raqobatbardoshligiga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash uchun;
- **Dinamik qatorlar tahlili** – 2015–2024 yillar oralig'ida asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zgarish tendensiyalarini baholash uchun.

Ekspert baholash usuli

Mintaqalarning raqobatbardoshlik omillarini sifat jihatdan aniqlash maqsadida iqtisodiy sohadagi 15 nafar ekspert (universitet olimlari, tahlilchi mutaxassislar, tadbirkorlik vakillari) o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. Ekspertlarning fikrlari **Delphi usuli** asosida tahlil qilinib, natijalar umumlashtirildi.

Taqdim etish va vizualizatsiya

Tahlil natijalari diagrammalar, indeks xaritalar va reyting jadvallari shaklida ifodalandi. Bu esa mintaqalar o'rtasidagi farqlarni aniq ko'rsatishga yordam berdi.

Metodologik yondashuvning ilmiy yangiligi

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, mintaqaviy raqobatbardoshlikni baholashda **miqdoriy (statistik)** va **sifat jihatidan (ekspert bahosi)** omillar integratsiyalashgan tizimda o'rganildi. Shuningdek, indikatorlar asosida mintaqalarning **kompleks raqobatbardoshlik indeksi** ishlab chiqildi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot natijalariga ko'ra, mintaqaning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

1. **Inson kapitali** — malakali ishchi kuchi, ta'lim sifati va mehnat unumdorligi mintaqaning iqtisodiy faolligiga bevosita ta'sir qiladi.
2. **Innovatsion salohiyat** — ilmiy-tadqiqot faoliyati, texnoparklar va startaplar soni mintaqaviy raqobatbardoshlikning asosiy drayveri hisoblanadi.
3. **Infratuzilma rivoji** — transport, kommunikatsiya va energetika tarmoqlari rivojlangan mintaqalarda investorlar uchun qulay muhit shakllanadi.
4. **Institutsional muhit** — mahalliy boshqaruv organlarining ochiqqligi, biznes yuritish qulayligi va korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlarining samaradorligi.
5. **Investitsion jozibadorlik** — xorijiy va ichki sarmoyalarni jalb qilish darajasi, soliq imtiyozlari hamda hududiy iqtisodiy zonalarining mavjudligi.

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistonning Toshkent shahri, Navoiy va Buxoro viloyatlari so'nggi yillarda eng yuqori raqobatbardoshlik ko'rsatkichlarini namoyon etgan. Bu hududlarda innovatsion klasterlar, eksport salohiyatiga ega korxonalar va zamonaviy infratuzilma tizimlari mavjud.

Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy iqtisodiyotni raqobatbardosh holatga keltirish uchun yagona omil emas, balki **kompleks boshqaruv yondashuvi** zarur. Innovatsion siyosatni kuchaytirish, hududiy boshqaruv tizimini soddalashtirish va inson kapitaliga investitsiyalarni ko'paytirish muhim strategik yo'nalishlar hisoblanadi. Shuningdek, mintaqalar o'rtasida **raqobat muhitini sog'lomlashtirish** resurslarni adolatli taqsimlash, byudjet siyosatini optimallashtirish va xususiy sektorni rag'batlantirish orqali erishiladi.

Xulosa

Raqobatbardosh mintaqaviy iqtisodiyot — bu barqaror, innovatsion va inson kapitaliga asoslangan tizimdir. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki:

- Inson kapitalini rivojlantirish va innovatsiyalarni joriy etish mintaqaviy iqtisodiy o'sishning asosiy manbai hisoblanadi;
- Infratuzilma va investitsion muhitni yaxshilash orqali hududiy raqobatbardoshlik oshadi;
- Mintaqaviy boshqaruv tizimining samaradorligi va ochiqligi iqtisodiy faollikka bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Kelgusida mintaqalararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanish yo'nalishida ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish zarur.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "O'zbekiston 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-234-son Farmoni. 2023-yil 11-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-99-son qarori, 2022-yil 1-mart.
3. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari to'plami. Toshkent, 2024.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston hududlari bo'yicha asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar. Toshkent, 2023.
5. Axunov M.M., To'laganova D. Hududiy iqtisodiyot va raqobatbardoshlik asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
6. Karimov I., Rahmatov B. Mintaqaviy iqtisodiyot va boshqaruv. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
7. Porter, M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
8. Krugman, P. Geography and Trade. MIT Press, 1991.
9. Dunning, J.H. Globalization and the Changing Geography of Foreign Direct Investment. Routledge, 2002.
10. Storper, M. The Regional World: Territorial Development in a Global Economy. Guilford Press, 1997.
11. Maskell, P., & Malmberg, A. Localised learning and industrial competitiveness. Cambridge Journal of Economics, 1999, 23(2): 167–185.